

Bir Epistemik Mücadele Örneği Olarak Türkiye’de Pandemi Döneminde Yükselen Feminist Hareket

Elif Gençkal Eroler

İstanbul Topkapı Üniversitesi

[ORCID: 0000-0001-5372-6591](https://orcid.org/0000-0001-5372-6591)

elifgenckaleroler@topkapi.edu.tr

Öz

Bu çalışma, AB’ye aday ülke olan Türkiye’nin koronavirus pandemisi dönemindeki toplumsal cinsiyete ilişkin politikalarına odaklanır ve feminist hareketi erkek egemen bilgi üretiminin yarattığı epistemik adaletsizliğe karşı bir epistemik mücadele olarak inceler. Söz konusu mücadele, muhafazakâr patriyarkanın erkeği kadına önceleyen hiyerarşik bakış açısının eleştirisini içerdiği ve erkek-egemen bakış açısının inşa ettiği ve kadını ikincil konuma düşüren “normalleri” eleştirdiği ölçüde epistemik bir mücadele olarak ele alınabilir. Muhafazakâr popülizmin dünya çapındaki başarısını açıklayabilmek için toplumsal cinsiyet perspektifine ihtiyaç duyulduğunu öne süren literatürü takip ederek, bu çalışma pandemi gibi felaketlerin muhafazakâr popülistler tarafından toplum üzerindeki güç ve hegemonyalarını artıracak şekilde toplumsal olarak kurgulandığını öne sürer. Bu çalışmada, pandemi döneminde Türkiye’de yükselen toplumsal cinsiyet karşıtı politikalara karşı feminist hareketin mücadele biçimleri ve söylemleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 pandemisi, Türkiye’de feminist hareket, toplumsal cinsiyet karşıtlığı, afetin sosyal inşası, epistemik adalet

•••••

Geliş tarihi: 4 Ekim 2024 • Kabul tarihi: 8 Kasım 2024

•

Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 227-262

DOI: 10.46655/federgi.1561153

The Rising Feminist Movement in Turkey During the Pandemic as an Example of Epistemic Struggle

Elif Gençal Eroler

Istanbul Topkapı University

[ORCID: 0000-0001-5372-6591](https://orcid.org/0000-0001-5372-6591)

elifgenckaleroler@topkapi.edu.tr

Abstract

This study focuses on gender policies of Turkey, an EU candidate country, during the coronavirus pandemic. and examines the feminist movement as an epistemic struggle against the epistemic injustice created by male-dominated knowledge production. This struggle can be considered as an epistemic struggle to the extent that it includes a critique of the conservative patriarchy's hierarchical perspective that prioritizes men over women and criticizes the "normals" constructed by the male-dominated perspective that relegate women to a secondary position. Following the literature that suggests that a gender perspective is needed to explain the success of conservative populism worldwide, this study argues that disasters such as pandemics are socially constructed by conservative populists in a way that increases their power and hegemony over society. This study will examine the forms and discourses of the feminist movement against the rising anti-gender policies in Turkey during the pandemic.

Keywords: Covid-19 pandemic, feminist movement in Turkey, anti-gender, social construction of disaster, epistemic justice

• • • • •

Arrival date: 4 October 2024 • Acceptance date: 8 November 2024

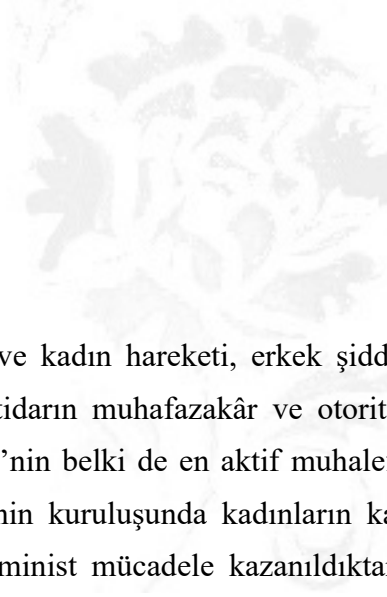
•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 227-262

DOI: 10.46655/federgi.1561153

Giriş

Türkiye’de feminizm ve kadın hareketi, erkek şiddetine son verme, kadın haklarını savunma, iktidarın muhafazakâr ve otoriter hamlelerine direnme mücadelesiyle Türkiye’nin belki de en aktif muhalefet gücü konumundadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda kadınların kanun önünde erkeklerle eşitliği için verilen feminist mücadele kazanıldıktan sonra, kadın hareketi uzunca süren bir sessizliğin ardından, mücadelesini derinleştirerek erkek egemen toplum yapısının eleştirisine yönelmiştir. Covid-19 pandemi dönemi, hem pandeminin kendisinin hem de pandemi dolayısıyla alınan karantina tedbirlerinin yarattığı kısıtlayıcılığa rağmen kadın hareketinin toplumsal cinsiyet eşitliği için mücadele vermeye devam ettiği bir süreç olmuştur. Bu çalışma, kadın hareketini, eşitsizlik üreten toplumsal normları eleştirmesi anlamında epistemik mücadelenin bir aktörü olarak ele alarak pandemi dönemindeki feminist mücadeleye odaklanmaktadır.

Bu çalışmada, pandemi dönemi Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin arttığı ve bununla ilişkili olarak epistemik adalete dair pek çok olumsuz koşulun bir araya geldiği bir kriz dönemi olarak ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bu kriz dönemi Avrupa Birliği’ne (AB) aday ülke olan Türkiye’nin aynı zamanda AB normlarından uzaklaştığına da işaret etmektedir. Fakat toplumsal cinsiyet alanında benzer bir gerilemenin farklı boyutlarda AB için de söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Hatta pandemi dönemini önceleyen yıllarda da Avrupa’da cinsiyet eşitliği ve kadın haklarında gerilemeler yaşandığı bilinmektedir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021). Ayrıca, Türkiye’nin 2006 itibarıyla AB ile ilişkilerinde duraklama dönemine girmesine paralel olarak medyada AB giderek daha az medenileştirici bir aktör olarak algılanmış, 2015-2016 mülteci krizi ve pandemi dönemlerinde AB’ye ilişkin olumsuz imaj yükselmiş ve Avrupa medyada “sözde medeniyet” şeklinde anılmıştır (Süleymanoğlu-Kürüm ve Gençkal-Eroler 2023).

Feminist hareket erkek egemen bilgi üretiminin yarattığı epistemik adaletsizliğe karşı bir epistemik mücadele olarak incelenebilir. Zira feminist mücadele, muhafazakâr patriyarkanın erkeği kadına önceleyen hiyerarşik bakış açısının eleştirisini içermesi ve erkek-egemen bakış açısının inşa ettiği ve kadını ikincil konuma düşüren “normalleri” eleştirdiği ölçüde epistemik bir mücadeledir. Özellikle de popülist söylem ve muhafazakâr ideolojinin kesişimini ifade eden muhafazakâr popülizmin kendisini yeniden üretmesi kriz ve toplumsal grupların, özellikle de kadın- erkeğin ve kadınların kendi içinde çeşitli biçimlerde kutuplaştırılmasına/ayrıştırılmasına bağlıdır (Moffitt 2015). Bu sebeple, dünyada yükselen aşırı sağcı eğilimleri cinsiyete odaklanarak inceleyen literatür, muhafazakâr popülizmin dünya çapındaki başarısını açıklamak için cinsiyet perspektifine ihtiyaç duyulduğunu savunmaktadır (Bitzan vd. 2017). Bu çalışma muhafazakâr popülist hükümetlerin kadınlara, özellikle de “geleneksel” çerçevenin dışına çıkan kadınlara yönelik epistemik adaletsizlikleri derinleştirdiğini öne sürmektedir. Toplumsal cinsiyet

meselesinin muhafazakâr popülist hükümetlerin tüm politikalarının kalbinde yer aldığı düşünüldüğünde, pandemi dönemindeki feminist mücadele biçimlerine odaklanan bu inceleme aynı zamanda Türkiye’de iktidarın hegemonya biçimlerine ve feminist hareketin bir muhalefet odağı olarak etkisi ve etkinliğine de ışık tutacaktır.

Çalışmanın temel argümanı muhafazakâr patriyarkanın tüm dünyada kendini yeniden üretmek için pandemi gibi kriz dönemlerini fırsata çevirdiğidir. Bir başka deyişle, pandemi gibi felaketler, iktidardaki muhafazakâr popülistler tarafından toplum üzerindeki güç ve hegemonyalarını artıracak şekilde toplumsal olarak kurgulanmaktadır. Buna paralel olarak pandemi öncesinde toplumsal cinsiyet karşıtı ve anti-feminist eğilimlerin ortaya çıkardığı cinsiyet temelli eşitsizlikler ve kadın hakları ihlalleri, pandemiye özgü koşullarla birleştiğinde daha da derinleşmiş ve yaygınlaşmıştır. Türkiye’de de pandemi döneminde “yeni normal” kavramı üzerinden erkek egemen söylem yeniden üretilmiş ve toplumsal cinsiyete dayalı epistemik adaletsizlikler artmıştır.

İzleyen bölümlerde ilk olarak pandeminin toplumsal cinsiyetlendirilmesi epistemik adalet ve afetin sosyal inşası perspektifinden değerlendirilerek çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilecektir. İkinci olarak, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu itibarıyla feminist hareketin kısa bir tarihçesinden söz edilecek, üçüncü olarak pandemi döneminde iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti) iktidarı süresince toplumsal cinsiyet politikaları üzerinde durulacaktır. Bu arka plan eşliğinde dördüncü olarak çalışmanın esas analiz konusu olan pandemi dönemine odaklanılacaktır. Bu bölümde ilk olarak pandeminin ortaya çıkardığı karantina sürecinde girilen yasal düzenlemelerin toplumsal cinsiyete duyarlılığı değerlendirilecek, ikinci olarak bu dönemde hükümet yetkililerinin toplumsal cinsiyete ilişkin politikaları ve söylemleri ataerkinin pandemiye araçsallaştırması temelinde incelenecektir. Ampirik bölümün üçüncü kısmında ise pandemi döneminde yükselen ataerkiye karşı feminist mücadelenin yöntemleri ve talepleri değerlendirilecektir. Bu

bölümde özellikle yasal düzenlemeler için Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi açık resmi hükümet belgelerine, söylemler için ağırlıklı olarak ilgili gazete haberlerine, kadın hareketinin analizinde ise Türkiye’de ilk Covid-19 vakasının ortaya çıktığı Mart 2020 ile karantina tedbirlerinin ortadan kalktığı Mayıs 2022 tarihleri arasındaki epistemik mücadeleyi ortaya koyması bakımından en açıklayıcı verileri içeren gazete haberlerine, kadın örgütlerinin web sitelerine ve araştırma raporlarına başvurulmuş, söz konusu belgeler içerik ve söylem analizine tabi tutularak incelenmiştir.

Pandeminin toplumsal cinsiyetlendirilmesi: epistemik adaletsizlik ve afetin sosyal inşası

Dünya genelinde 700 milyondan fazla kişiye bulaşan ve yedi milyondan fazla kişinin ölümüne sebep olan COVID-19 salgını büyük bir sağlık meselesi olmasının yanında toplumsal, siyasal ve ekonomik etkilere sahiptir. Her ne kadar Covid-19’dan kaynaklanan istihdam kaybı ve ekonomik bunalım herkesi etkilese de en çok etkilenenler kadınlar, LGBTİ+’lar ve mülteciler gibi dezavantajlı gruplar ve çoğunlukla yarı zamanlı, sigortasız ve güvencesiz işlerde çalışanlar olmuştur (Azcona vd. 2020). Dünya genelinde yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi, pandemiden önce halihazırda var olan eşitsizlikler, kadınları COVID-19’un etkilerine karşı daha savunmasız kılmıştır (Azcona et. al. 2020).

Toplumun sosyal izolasyon nedeniyle evlere kapandığı pandemi döneminde kadınlar özellikle geleneksel ev içi iş bölümü nedeniyle süreçten erkeklere kıyasla daha fazla mağdur olmuşlardır (Wenham, Smith ve Morgan 2020). Pandemi öncesinde ev içi emek ve çocuk bakımı yine kadının sorumluluğu olarak kabul edilmekle birlikte, kadınlar bu sorumluluklar için dışarıdan- ve yine kadınlardan- hizmet alabilmekteydi. Ancak pandemi

sürecinde bu hizmetlerin sekteye uğraması bu dönemde toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmiştir. Bunun yanı sıra pandemi döneminde kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü şiddetin, özellikle de aile içi şiddetin yoğunlaştığına dikkat çekmek için Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (2021) “Gölge Pandemi” kavramını kullanmış, pandemi döneminde dünya çapında her üç kadından birinin çoğunlukla yakın partneri tarafından fiziksel ve cinsel şiddete maruz kaldığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla pandemi dönemindeki politika süreci çok çeşitli açılardan toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiştir (“Toplumsal Cinsiyet, Politika ve Küresel Pandemi” 2020).

Bu durum, doğal afet olarak adlandırılan olayların temelde küresel güç dağılımıyla bağlantısı olan ve insan yapımı olduğu anlamına gelen felaketin sosyal inşası argümanını- social construction of disaster- (Enarson vd. 2006), aynı zamanda felaketlerin yüksek derece cinsiyetlendirilmiş olduğu (Enarson ve Morrow 1998; Bystydzienski vd. 2013) görüşlerini desteklemektedir. Tam da felaketin cinsiyetlendirilmesi nedeniyle, erkekler ve kadınlar felaketi farklı şekilde deneyimlemektedir. Bu cinsiyetlendirilmiş deneyimi ve onun sonuçlarını vurgulamak için Luft (2016, 8), sosyal süreçler için “afetleri üreten ve felaketler tarafından üretilen cinsiyetlendirilmiş kuralların, yasaların ve kurumsal düzenlemelerin analizi” anlamına gelen “afet ataerkilliği”- disaster patriarchy- kavramını kullanmaktadır. Bu kavram, Naomi Klein (2007) tarafından öne sürülen, kapitalistlerin bir felaketi normal zamanlarda öne süremeyecekleri ve kendileri için daha karlı olan önlemleri felaket zamanlarında topluma dayatmalarını ifade eden “felaket kapitalizmi” (disaster capitalism) kavramının gelişmiş bir versiyonu sayılabilir.

Bu anlamda afet ataerkilliği, erkeklerin kontrolü ve hakimiyeti yeniden sağlamak için krizden yararlandığı ve kadınların zorlukla kazanılmış haklarını hızla sildiği paralel ve tamamlayıcı bir süreçtir. Nitekim ataerkillik, bir yandan kadın haklarını aşındırıp ve kadına yönelik şiddeti tırmandırıp diğer yandan kadınların sözde denetleyicisi ve koruyucusu olarak ortaya çıkarak tüm

dünyada iktidarı geri kazanmak için virüsten tam anlamıyla yararlanmışır. Günümüzde pandemi gibi felaketlerin muhafazakâr popülistler tarafından toplum üzerindeki güç ve hegemonyalarını artıracak şekilde toplumsal olarak kurgulandığı görülmektedir. Popülizmde var olan milleti “ahlaki olarak bozulmamış” addederek yüceltme ile birlikte toplumun çoğulcu yapısını reddetme eğilimi muhafazakarlık ile birleştiğinde “dışlayıcı, toplumu bölen ve yapay toplumsal ikilikler yaratma kabiliyetine” kavuşmakta (Yabancı 2020, 2-3), bu durum muhafazakarlık ile popülizmin ittifakından ortaya çıkan muhafazakâr popülizmin kendisini nasıl toplumsal çatışma ve kriz üzerinden var ettiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu çatışma ve kriz ise sıklıkla kadınlar ve kadınlık üzerinden üretilen ikilik ve kutuplaştırmalara dayanmaktadır.

Tarih boyunca salgınlar, sınıf, ırk, bölge ve cinsiyet gibi kimlik özelliklerine bağlı olarak zaten kırılan durumda olan insanların durumlarını daha da zorlaştırmış ve var olan eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Salgınlar, toplumun halihazırda dezavantajlı ve savunmasız olan kesimlerinin üzerinde yükü artırarak, bu grupların yaşam koşullarını daha da kötüleştirmiş ve adil olmayan durumların sürmesine neden olmuştur (Austin ve Noble 2014). Covid-19 pandemisinde de mülteciler, LGBTİ bireyler ve göçmenlerle birlikte kadınlar halihazırda dezavantajlı gruplar olarak salgından daha kötü etkilenmişlerdir.

Hill-Collins’in (1990) öne sürdüğü gibi cinsiyet, sınıf ve etnik köken, modern dünyadaki en belirsiz ve politize edilmiş sosyal ilişkiler arasındadır. Özellikle de kadınlar, her ne kadar homojen bir grup olmasa ve sahip oldukları farklı kimliklere bağlı olarak farklı tecrübeler yaşasalar da maruz kaldıkları sosyal ve siyasal eşitsizlikler bakımından sayıca dünya üzerindeki en büyük dezavantajlı grup sayılabilir. Kadınların maruz kaldıkları dezavantajlar olağanüstü dönemlerde daha da artmış, toplumsal cinsiyet eşitsizliği bu dönemlerde derinleşmiştir. Bunu ifade etmek için Enloe, verdiği bir röportajda pandemi döneminde “hepimiz aynı gemideyiz” söyleminin yetersiz olduğunu

belirterek bu dönemde kadın olmayı şöyle ifade etmiştir: “aynı küreselleşmiş fırtınalı denizde ayakta kalmaya ve güvenliğe ulaşmaya çalışıyorduk, fakat çok eşitsiz türdeki teknelerdeydik” (Demirtaş ve Yeşilyurt-Gündüz 2020).

Kadınların sadece kadın oldukları için ya da kadın kimlikleri sebebiyle yaşadıkları çeşitli mağduriyetler bizi epistemik adalet kavramına götürmektedir. Epistemik adaletsizlik, bilgi veya eğitim gibi epistemik mallara ilişkin dağıtım adaletsizliğini ifade etmektedir (Fricker 2007, 1). Epistemik adaletsizlik sonucu ortaya çıkan yanlış tanınma ırk, din, sınıf, sosyo-ekonomik statü, yaş ve nihayet toplumsal cinsiyet odaklı olabilmektedir. En gelişmiş sayılan toplumlarda dahi var olan, kadınların—olumsuz bir imaj olarak—duygusal olduğu, iş yaşamına uygun olmadığı, rasyonel olmadığı yönündeki kimlik önyargıları kadınlar açısından ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçları olan epistemik adaletsizlikler doğurmaktadır. Sosyal bir kurgu olarak toplumsal cinsiyetin, zaman ve mekâna göre değişen, sosyal roller arasındaki kültürel, sosyal, politik ve ekonomik ayrımı ifade ettiği düşünüldüğünde epistemik adalet kavramıyla yakın ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet perspektifinin kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin ne doğal ne de biyolojik olarak verili olduğunu, bunun yerine toplumsal olarak inşa edildiğini göstermesi ile toplumsal hiyerarşileri deşifre etmesi onu epistemik adalet ile ortak bir zeminde buluşturmaktadır.

Kadınların dünya üzerinde epistemik adaletsizliği tecrübe eden en geniş grup olduğunu söylemek yanlış olmaz. Öte yandan, bir epistemik adaletsizlik varsa, söz konusu epistemik adaletsizliğe karşı bir direniş de vardır (Kidd et. al. 2017, 13). Epistemik mücadele “dünya görüşümüzü sorgulayan ya da gerçeğin egemen temsiline ilişkin hiyerarşileri ve dışlamaları yıkmayı amaçlayan toplumsal mücadeleler” (Icaza ve Vazques 2013, 685) olarak temelde var olan kalıp yargıları kırmaya ve farklı anlatılar ortaya koymaya yöneliktir. Feminist hareket, ataerkil zihniyetin kadınlık ve erkekliğe yönelik kimlik önyargılarını ve bu zihniyetin ürettiği hiyerarşileri yani toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin ön kabulü kırmaya yöneldiği ölçüde epistemik bir

mücadele olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet politikaları ve feminist hareketin kısa tarihçesi

1920 ve 1930’larda Türkiye Cumhuriyeti’nin modernleşme hedefi doğrultusunda siyasi elitler, kadınları Batı’ya ulaşma idealinin simgesi ve Türk toplumunun modern yüzü olarak görmüşlerdir (Sancar 2004). Bu dönemde aile yapısına öncelik verilmiş, kadının aile içindeki rolü vurgulanmış; ancak oy hakkı ve Medeni Kanun gibi kadın-erkek eşitliğine yönelik yasalar da çıkarılmıştır. Bu reformlara rağmen cinsiyet asimetrisi varlığını sürdürmüş, zira Kemalist reformlar ataerkil yapıyı ortadan kaldırmayı değil, “ataerkillik biçimini padişahlık dokusundan cumhuriyetçi dokuya dönüştürmeyi” hedeflemiştir (Berktaş 2003; Coşar 2007). Bu yapı içerisinde “yeni kadın” bir yandan “fedakar ve aydın anne/eş” sınırları içine hapsedilirken diğer yandan kamusal alanda “erilleştirilmiş toplumsal aktör” (Kandiyoti 1995) olarak var olabilmektedir. Coşar (2007, 118), ideal cumhuriyetçi kadına ilişkin Kemalist söylemin, kadınların çifte tahakküm altına aldığını savunur: onları eşlik ve annelik rollerine hapsedmek ve kamusal alanda görünür olmak istediklerinde kadınlıklarından ödün vermeye zorlamak. Berktaş (2003), bu durumu, modernist elitlerin “milli aile”ye yönelimi şeklinde yorumlayarak, “özel” alan olarak görülen ailenin ulus-devletleşme sürecinde “kamusallaştırıldığını” öne sürmüştür. Bu anlamda, kadınlara hukuki güvenceler getiren Kemalist rejim, kadınların özgürleşmesini değil rejime hizmet etmelerini öngören bir “devlet feminizmi” olarak değerlendirilebilir. Kadınlara yasalar karşısında erkekle eşit haklar tanıyan Medeni Kanunun ve oy verme hakkının getirilmesinin ardından, kurucu elitler bir muhalefet odağı olması ihtimalini düşünerek Türk Kadınlar Birliği’ne kapanması yönünde baskı yapmış ve Birlik 1935 yılında kendini feshetmiştir (Zihnioğlu 2020, 396-7). Böylece Türkiye’de kadın hareketi uzun

bir sessizliğe bürünmüştür.

Türkiye’de ikinci dalga olarak anılan kadın hareketi, 1980’li yıllarda dünyadaki “ikinci dalga feminizm” tartışmalarından yirmi yıl kadar sonra ortaya çıkmıştır. Bu dönem tartışmalarında, önceden koşulsuz desteklenen Medeni Kanun ve söz konusu kanunun erkeği ailenin temeli, kadını ise erkeğe bağlı olarak tanımlayan patriyarkal özü tartışmaya açılmıştır. 1980-2000 yılları arasında Türkiye’de feminist hareketin tartışma alanı böylece genişleyip derinleşirken, diğer yandan hareketin örgütlenmesi de artmıştır. 1973-1982 yılları arasında Türkiye’de ona yakın kadın örgütü varken, bu sayı 1980-2004 yılları arasında 64’e yükselmiştir (Çağla ve Toktaş 2010). Aynı zamanda, seküler ve Kemalist bir çizgide seyreden ana akım kadın örgütlerinin Kürt ve Müslüman kadınların sorunlarını anlamadıkları ve dillendirmedikleri eleştirileri ortaya çıkmış, 1990’lara gelindiğinde dört ana kadın hareketi/örgütlenmesi ortaya çıkmıştır: Kemalist, radikal, Kürt ve Müslüman feministler (Bayur 2020).

Hükümet düzeyinde de 1980’li yıllarda hem ülke içindeki kadın hareketinin hem de dönemin Turgut Özal liderliğindeki ANAP hükümetinin Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (AET) tam üyelik hedefi ve başvurusunun da etkisiyle toplumsal cinsiyet eşitliği fikri ivme kazanmış ve Türk Anayasasında çok sayıda düzenleme yapılmıştır (Müftüler-Baç 2005). 1980’lerin sonundan bu yana kadın örgütleri ve feminist hareket, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmiş, 1990’lı yıllarda feminist çabaların bir sonucu olarak kadınlar hem hukuki hem de sosyal faydalar elde etmeye başlamıştır. Kadın hareketinin kurumsallaştığı bu dönemde kadınların hukuki hakları genişletilmiş, artan sayıda kadın vakfı ve platformu çeşitli kampanya ve eylemlerle kadınların uğradıkları şiddet ve tacizi giderek daha çok dillendirmişlerdir (Berber 2017). Bu doğrultuda, kadınların hukuki kazanımları arasında değerlendirilebilecek bir dizi önemli yasal değişiklik gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bazıları kadının çalışmasını kocasının iznine

bağlayan Medeni Kanun maddesi değiştirilmesi, kadınlara kocalarının soyadlarıyla birlikte kendi soyadlarını da taşıyabilme hakkı tanınması, kanundan “aile birliğinin reisi kocadır” ibaresi kaldırılmasıdır (Kerestecioğlu 2004).

AK Parti'nin damgasını vurduğu 2000'li yıllardaki toplumsal cinsiyet politikalarının 1999 Helsinki Zirvesi'nin ardından başlayan AB'ye katılım süreciyle uyumlu olduğu görülmektedir. AK Parti, özellikle ilk beş yıllık hükümet etme döneminde (2002-2007) Türkiye'de demokratikleşme ve özgürleşme anlamında ilerici adımlar atacağı izlenimi vermiş, AB'ye üyelik hedefi doğrultusunda önemli yapısal reformlar gerçekleştirmiştir (Özbudun 2007, Ulusoy 2011). Bu dönemde Türkiye, kadınların hakları konusunda çeşitli ilerleme işaretleri göstermiştir. Türk Ceza Kanunu ve Medeni Kanun'da cinsiyet eşitliği doğrultusunda değişiklikler yapılmış, Türkiye İstanbul Sözleşmesi'ne ev sahipliği yapan ve bu sözleşmeyi imzalayan ilk ülke olmuştur. Arat (2022), bu dönemde, AK Parti'nin, araçsalcı bir yaklaşımla, siyasi meşruiyetini kurmak için kadın haklarının korunmasını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan liberal bir söylemi benimsediğini ifade eder.

2007 yılı itibariyle reformlarda duraksamalar başlarken, 2011'de başlayan üçüncü iktidar dönemiyle birlikte AK Parti'nin çoğulculuk ilkesine bağlılığı azalmış ve muhafazakâr dini kimliğe yapılan vurgu artmıştır (Kaya 2015). Bunlarla birlikte, 2012 sonrasında yükselen Avrupa'dan uzaklaşma (de-Europeanization) politikalarıyla demokratik reformlar yavaşlamış (Aydın-Düzgüç ve Kaliber 2016; Patton 2007), 2016'daki başarısız darbe girişiminin ardından demokratik gerileme önemli ölçüde yoğunlaşmıştır (Arat ve Pamuk 2019). Söz konusu demokratik gerileme ve Avrupa'dan uzaklaşma AK Parti'nin kadın haklarına yönelik tutumunda da gerilemeleri beraberinde getirmiştir, toplumsal cinsiyet eşitliği söylemleri yerini muhafazakâr toplumsal cinsiyet normlarının yüceltilmesine bırakmıştır. Coşar ve Yeğenoğlu (2011, 557), AK Parti döneminde bir yandan yasal düzeyde kısmi iyileştirmeler yapılırken,

diğer yandan kadınların ekonomik alandan kademeli olarak çekildiğini, böylece kadın hakları konusunda muhafazakâr söylemin giderek ana akım haline geldiğini öne sürer.

Bu dönemde aile merkezli söylem ve politikalara giderek daha fazla vurgu yapmaya başlanmıştır. Kadının aileyle özdeşleşmesine paralel olarak Kadın ve Aile Bakanlığı'nın adı sırasıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018) ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na (2021) dönüştürülmüştür. Bakanlığın adı sadece sembolik bir hamle değil, aynı zamanda “evliliği ve aileyi kadının doğal yeri” olarak kurgulayan aile merkezli politikaların yükselişinin de işaretidir (Kaya 2015, 15). Bugün Cumhurbaşkanı olan dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 2010 yılında kadın-erkek eşitliğinin doğası gereği mümkün olmadığına inandığını söylemiş ve 2014'de bu görüşünü “fitrat” (yaradılışın özü ve amacı anlamına gelir) ifadesi ve İslami cinsiyet normları üzerinden meşrulaştırma yoluna gitmiştir Bu görüş, KADEM (Kadın ve Demokrasi Vakfı) tarafından da benimsenmiştir. 2013 yılında hükümet güdümünde kurulan bir sivil toplum örgütü olan KADEM, kadın ve erkeklerin eşit yaratılmadıkları için eşit olmadıklarını ve onlara “doğal” farklılıklarına göre adil davranılması gerektiğini savunan adalet ve tamamlayıcılık söylemini savunmuştur. Bu durum, Zihnioğlu'nun (2024) hükümetin siyasi ve ideolojik gündemini destekleyen yeni muhafazakâr kadın kuruluşlarının kurulduğu yönündeki savını da desteklemektedir. Bunlara paralel olarak 20 Mart 2021'de yayınlanan 3928 sayılı Cumhurbaşkanı kararıyla 1 Temmuz 2021 tarihi itibarıyla Türkiye kadınların ve LGBTİ+ bireylerin şiddetten korunmaları noktasında üye devletlere sorumluluk yükleyen bir insan hakları sözleşmesi olan İstanbul Sözleşmesi'nden ayrılmıştır. Ayrıma kararını Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı (2021) sözleşmenin “Türkiye'nin toplumsal ve ailevi değerleriyle bağdaşmayan eşcinselliği normalleştirmeye çalışan bir kesim tarafından manipüle edilmesi” şeklinde gerekçelendirmiştir. Herhangi bir parlamenter

tartışma olmadan ve muhalefetin görüşleri alınmadan sadece Cumhurbaşkanı kararıyla bir insan hakları sözleşmesinden çekilmenin demokratik kriterlerle ters düştüğü Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi tarafından ifade edilmiştir (Avrupa Parlamentosu 2021).

Pandemi döneminde muhafazakâr ataerkinin yükselişi ve feminist karşı duruş

Çalışmanın araştırma ve analiz kısmını oluşturan bu bölümde, ilk olarak Türkiye’de pandeminin toplumsal cinsiyetlendirilmesi, ikinci olarak afetin ataerkinin ilerletilmesi için araçsallaştırılması “karantina politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlılığı” ve “toplumsal cinsiyet karşıtı politikalar” başlıkları altında incelenecektir. Üçüncü olarak ise pandemi döneminde feminist epistemik mücadele “feminist karşı duruş” başlığı altında analiz edilecektir.

Karantina politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlılığı

Türkiye’de pandemi döneminde alınan önlemler genel olarak toplumsal cinsiyete duyarlı olmadığından karantina politikaları Türkiye’de pandemi öncesinde var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ve cinsiyete dayalı epistemik adaletsizliklerin artmasına sebep olmuştur. Türkiye’de pandemi döneminde hayata geçirilen tedbir ve mücadele stratejilerin büyük ölçüde cinsiyete duyarsız, hatta “cinsiyet körü” olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ecevit (2020), toplumsal cinsiyet körlüğünü, “erkeklerin ve kadınların görev, rol ve sorumluluklarının belirli sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bağlamlarda farklılığını ve bu farklılıkların ayrımcı uygulamalara kaynaklık ettiğini kabul etmemek” şeklinde açıklar ve “proje, politika ve düşünsel yaklaşımların toplumsal cinsiyeti göz önüne almamaları, onları toplumsal

cinsiyet körü yapar” der. Esasında cinsiyet körü bakış açısının cinsiyetçi yaklaşımın bir yansıması olduğu öne sürülebilir. Bu açıdan pandemi döneminde hayata geçirilen cinsiyet körü politikalar iktidar tarafından afetin ataerkinin ilerletilmesi için kullanılması anlamında afetin sosyal inşasının bir örneğidir. Nitekim, ev işleri ve bakım vermenin kadının sorumluluğu olarak görüldüğü bir toplumsal yapıya sahip olan Türkiye’de toplumsal cinsiyet körü karantina politikaları, ev içi ve ev dışı çalışma hayatının yoğunluğu içinde kadınların daha fazla yıpranmasına, kadınların iş hayatında aksamalara ve nihayet geleneksel toplumsal normların pekişerek toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin artmasına yol açmıştır.

Türkiye’de uygulanan sosyal izolasyon politikası neticesinde Mart 2020 itibariyle gerek milli eğitim kurumlarında gerekse üniversitelerde uzaktan eğitime geçilmiş, kamu kurum ve kuruluşlarında uzaktan veya dönüşümlü çalışma esası getirilmiştir. Yüz yüze eğitimin sekteye uğradığı aynı zamanda akraba ve bakıcı desteğinin ortadan kalktığı bu dönemde evde olan çocukların bakım ve eğitiminden birinci derecede sorumlu görülen kadınlar sürecin en önemli mağduru olmuşlardır (Işık 2020). 2018 ve 2020 verileri kıyaslandığında pandemi döneminde kadınların ev içi işlere ayırdıkları emek iki katından fazla artmış (İlkkaracan ve Memiş 2020), virüsün kadınların iş hayatını erkeklere oranla daha fazla etkilemesinin bir göstergesi olarak, pandemi döneminde iş yerinden izin alan, evden çalışmaya başlayan ve işini kaybeden kadın sayısı erkeklere kıyasla daha yüksek olmuştur (BM Kadın vd. 2020). Yapılan araştırmalar pandemi döneminde erkeklerin de ev işlerine daha fazla zaman harcadığını gösterse de aynı araştırmalar, erkeklerin ev işlerine katılımının kadınların yükünü azaltmadığını da ortaya koymuştur (İlkkaracan ve Memiş 2021). Tüm bu veriler, Türkiye’de pandemi döneminde hayata geçirilen uzaktan eğitim, esnek çalışma, kısa çalışma ve ücretsiz izin uygulamalarında hükümetin kadınların ev ve iş dengesi açısından maruz kaldığı eşitsizlikleri daha belirgin hale getirebilen cinsiyet tarafsız (gender neutral) (Sumbaş 2021,

162) bir yaklaşımı benimsediğini gösterir.

Türkiye’de pandemi dönemi kapanma politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlı olmamasının bir diğer yakıcı sonucu ise kadına yönelik şiddetin artmasıdır. Bu dönemde mecburi sosyal izolasyon ve evde kalma sürecinin sonucunda kadınların aile içi şiddete maruz kalma olasılığını artıracığının öngörülmemesi, kadının korunması ve destek mekanizmalarının güçlendirilmemesi sonucunda, Türkiye’de karantina sürecinde kadına yönelik şiddet %27,8 oranında artmıştır (Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi 2020).

Pandemi dönemi kapanma tedbirlerinin kadınlar ve erkekler için ortak zorlukları olsa da söz konusu tedbirlerin toplumsal cinsiyete duyarsız olması pandeminin etkilerinin kadınlar açısından daha olumsuz olması sonucunu doğurmuştur. Kapanma politikalarının toplumsal cinsiyete duyarsızlığı hükümetin pandemi öncesi “normal dönemde” toplumsal cinsiyete duyarsızlığının bir devamı olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, bu dönemde toplumda kadın ve erkeklere biçilen geleneksel rollerin belirginleşmesi kadın ve erkeklerin pandemiye farklı şekillerde tecrübe etmesini beraberinde getirerek afetin cinsiyetlendirilmesi durumunun bir örneğini teşkil etmektedir. Bu anlamda karantina döneminde toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların üretilmeyişi, ilerleyen bölümde ele alınacak olan muhafazakâr ataerkinin pandemi dönemini geleneksel normları ilerletmek için fırsata çevirmesinin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal cinsiyet karşıtı politikalar

Pandemi döneminde hükümet bütünlüklü sosyal politikalar yerine kadının bireyselliğini yok sayan ve onu sadece aile içinde var etmeyi hedefleyen aile odaklı politika tercihinde pandemiye araçsallaştırmıştır. 2021 yılında İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme kararı, pandemi döneminde

hükümetin aileyi bireye önceleyen ve toplumsal cinsiyet eşitliğini geriletmeye yönelik politikalarının başında gelmektedir. Türkiye’de erkekler tarafından işlenen kadın cinayetlerinin oldukça yüksek oranları dikkate alındığında Sözleşme, hükümetin erkek şiddetini önleme ve cezalandırma konusunda attığı önemli bir adımdı. Bu yanıyla Sözleşme kadınların ve LGBTİ+ bireylerin biyolojik kimliklerine yüklenen toplumsal normlar sebebiyle tecrübe ettikleri eşitsizlikleri, ayrımcılığı ve şiddeti önlemeye yönelik, toplumsal cinsiyete dayalı epistemik adaletsizlikleri önlemeye yönelik bir belgedir. Sözleşme uyarınca 2014 yılında, Türkiye’de aile içi şiddetin önlenmesine ilişkin şimdiye kadar yapılmış en kapsamlı yasa olan 6284 sayılı yeni yasa çıkarıldı. Bu yasa aynı zamanda devlet görevlilerine şiddeti önleme sorumluluğu da verdiği için, güvenlik güçleri ve mahkemeler gibi devlet kurumlarının bir an önce şiddetin önlenmesi ve cezalandırılmasında aktif rol alması gerekiyordu. AK Parti Hükümeti, Sözleşme gereklilikleri çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla hem öğrencilere hem de devlet görevlilerine eğitim materyalleri de sağlamıştır.

Ancak çeşitli muhafazakâr gruplar, “cinsiyet” ve “cinsel yönelim” kavramlarını eleştirerek Sözleşmenin ülkenin kültürüne yabancı olduğunu ve ahlaksız ilişkileri özendirdiğini, Türk aile değerlerine aykırı olduğunu ve daha fazla şiddete yol açtığını ileri sürerek Sözleşmenin feshedilmesi gerektiğini savunmuştur. Ardından Temmuz 2020’de AK Parti Genel Başkan Yardımcısı, Türkiye’nin Sözleşmeyi onaylamasının yanlış olduğunu açıklayarak hükümetin “yerli ve milli” bir alternatif üzerinde çalıştığını duyurmuştur. Böylece Türkiye, toplumsal cinsiyete dayalı epistemik adaletsizlikleri önlemeye yönelik bir duruştan geri adım atmış oldu.

Pandemi döneminde aile odaklı politikaların bir diğer örneği, pandemi öncesinde zorlaştırılarak adeta fiilen yasaklanmış olan kürtaj hizmetine erişimin pandemi döneminde daha da erişilmez hale getirilmesidir (Yılmaz 2020). Pandemi öncesinde devlet hastanelerinde kürtaj hizmeti yasaklanmasa

da zaten alınamıyordu ve bu hizmeti talep edenler bu hizmeti sunmayı seçen özel hastanelere başvurmak zorundaydılar (Karakas 2019). Bu hizmete erişim zaten çok sınırlı ve ekonomik olarak zorlayıcıyken salgın sürecinde yaşanan şehirler arası seyahat kısıtlamaları özellikle de büyükşehirlerde girişlerin yasaklanması, sağlık sisteminde yaşanan kriz ve hastanelerin pandemi hastanesine çevrilmesi kadınların kürtaj konusunda halihazırda yaşadıkları hak ihlallerinin pandemi döneminde daha da artmasına yol açmıştır (Eroğlu ve Gençay 2020).

Bunlarla eş zamanlı olarak, hükümet feminist hareketi pandemi dönemi koşullarını gerekçe göstererek çeşitli şekillerde kısıtlamış ve yasaklamıştır. Pandemi, hak arayışlarının önüne geçmek için hükümet tarafından uygun bir araç olarak kullanılmış, 2020 sonrasında pandemi gerekçe gösterilerek feminist eylemler yasaklanmaya başlamıştır. Esasen 2016'daki darbe girişiminden bu yana hükümet, barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne önemli kısıtlamalar getirmiştir. Polis, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü yürüyüşü, İstanbul Sözleşmesi ile dayanışma amaçlı protestolar, onur yürüyüşü ve kadına yönelik şiddete karşı gösteriler de dahil olmak üzere sokak eylemlerini sınırlamak için sürekli müdahalede bulunmuş, 8 Mart Feminist Gece Yürüyüşü ilk defa resmi olarak 2019 yılında İstanbul Valiliği tarafından yasaklanmıştır. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü eylemleri de 2018 yılından beri İstanbul Valiliği tarafından yasaklanmış ve kadınların İstiklal Caddesinde yürümesi engellenmiştir.

Kadın eylemlerine karşı bu tahammülsüzlüğün daha da ağırlaştırılmış bir hali LGBTİ+ eylemlerine saldırılarda görülür. 2003'te yaklaşık 30 kişiyle başlayan İstanbul Onur Yürüyüşü, 2013 Gezi direnişi sonrasında on binlerce kişiyle Taksim sokaklarını doldurmuştu (BBC Türkçe 2013). Ancak 2015 yılından itibaren “genel ahlaka uygun olmadığı” gerekçesiyle yasaklanmıştır (Uluslararası Af Örgütü 2023). 2021'de gerçekleştirilmek istenen İstanbul Onur Haftası pikniğine ise Maçka parkında “milli güvenlik ve kamu düzenini

bozduğu” gerekçesiyle polis müdahale etmiş, 2022’de İstanbul Onur Haftası için planlanan film gösterimleri ve söyleşiler Valilik kararıyla yasaklanmış, aynı yıl Onur Yürüyüşü’nde 373 kişi gözaltına alınmıştır (Bianet 2022). Benzer şekilde, çok sayıda kadın hakları savunucusu barışçıl protesto ve kampanyalara katıldıkları için tutuklanmış ve para cezasına çarptırılmıştır. Örneğin Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesini protesto eden kadın aktivistler ve siyasetçiler, bir dizi suç duyurusuyla karşılaşmış (“İstanbul Sözleşmesi Savunucuları” 2023), oturma eylemi düzenleyen Mersin Kadın Platformu üyelerine verilen para cezalarının toplamı 120 bin TL’yi aşmıştır (Mersin Kadın Platformu 2021). Kadın aktivistler ve kadın hakları örgütleri, daha geniş demokrasi yanlısı söylemi benimsediklerinde ve hükümetin politikalarına meydan okuduklarında giderek daha fazla saldırıya uğramıştır. Örneğin, Türkiye’nin güneydoğusunda seçilmiş belediye başkanlarının yerine devlet tarafından atanan kayyumların getirilmesini protesto eden Kürt Rosa Kadın Derneği’nin pek çok üyesi, çeşitli dalgalar halinde gözaltına alınmış ve tutuklanmıştır (Rosa Kadın Derneği 2023). Benzer şekilde, LGBTİQ+ bireylere yönelik şiddeti gözlemleyen çalışmalarına yanıt olarak Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformuna 2021 yılında “hukuka ve ahlaka aykırı faaliyetlerde bulunmak” suçlamasıyla derneğin kapatılması talebiyle dava açılmış, mahkemeler bu davayı reddetmiştir (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2023).

Feminist karşı duruş

Pandemi döneminde hükümetin toplumsal cinsiyete duyarsız kapanma politikaları ve toplumsal cinsiyet karşıtı politikaları bu dönemde feminist hak arama yöntemlerinin gelişmesini ve feminist epistemik adalet arayışlarının artmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim Kidd ve arkadaşlarının (2017) belirttiği gibi yükselen epistemik adaletsizlikler bu adaletsizliklere karşı

direnişini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde feminist hareketin geliştirmeye çalıştığı epistemik mücadeleyi ikiye ayırabiliriz: deneyim paylaşımı ve savunuculuk.

Kişilerin günlük rutinlerinin değiştiği pandemi döneminde deneyim paylaşımı temelde kadınların karşılaştıkları eşitsizlikleri diğer kadınlarla paylaşarak görünür kılmasını sağlayacak platformların kadın örgütleri tarafından oluşturulması anlamına gelmektedir. Pandemi döneminde kadına yönelik eşitsizliklerin yeniden üretilerek arttığı düşünüldüğünde deneyimlere odaklanmak ve öznelerin deneyimlerini kamusal alanda anlatmalarını desteklemek dayanışma ağları kurulması ve iş birliği yollarının açılarak bu deneyimlerin iyileştirilmesinin bir yolu olarak benimsenmiştir. Bir başka deyişle deneyim paylaşımı, toplumsal cinsiyet kurgusu üzerine inşa edilen eşitsizlikleri ve hiyerarşileri deşifre etmeyi hedefleyen bir epistemik adalet arayışı olarak kadının statüsünün iyileştirilmesini amaçlamaktadır.

Deneyim paylaşımı aynı zamanda benzer süreçleri yaşayan diğer özneler için de güçlendirici ve destekleyici olabilmektedir. Pandemi döneminde birçok sivil toplum örgütü, üniversite, araştırma merkezi ve bağımsız inisiyatifler pandemi sürecinde toplumsal cinsiyete dikkat çekmek, deneyimlerini paylaşmak ve dayanışma ortamı yaratmak için dijital platformları kullanmıştır. Örneğin, Boğaziçi Üniversitesi'nin (2020) düzenlediği "Coronanın Gör Dediği: Yemek ve Toplumsal Cinsiyet" panelinde pandemi döneminde ev içi dinamiklere ve deneyimlere dikkat çekilirken, Bilgi Üniversitesi'nde (2020) düzenlenen "COVID-19, Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Krizin Ortasındaki Fırsat" başlıklı panelde pandemi, toplumsal cinsiyet ve spor üçgeninde deneyimlerin dönüşümü tartışılmıştır. Ayrıca Eşitlik İzleme Kadın Grubu (EŞİTİZ) (2020), hak örgütleri, kadın örgütleri, barolar, belediyelerden temsilcileri ve akademisyenler gibi çeşitli grupların dahil olduğu söyleşiler düzenleyerek pandeminin toplumsal cinsiyet boyutunun hem kurumsal hem kişisel deneyimler üzerinden tartışılmasını sağlamıştır. Bu dönemde Oy ve

Ötesi (2020) düzenlediği “Oy ve Ötesi Podcast-19” isimli podcast serisinin bir bölümünde açtığı “Salgın ve Kadına Yönelik Şiddet” başlığında pandemi sürecinde kadına yönelik şiddet, kurumsal ve bireysel deneyimler ve kişilerin şiddet vakalarıyla karşılaşmaları durumunda başvurabilecekleri yollar tartışılmıştır.

Savunuculuk ise bu dönemde yaşanan ihlal ve eşitsizlikleri görünür kılmak için yapılan kampanya ve aktivizm çalışmalarını içermektedir. Herkesin evlere kapanmak zorunda kaldığı pandeminin olağanüstü koşullarında hak savunuculuğu yapmanın normal dönemlere göre daha da zor olduğu düşünüldüğünde, bu dönemde yaşanan eşitsizlikleri ve hak ihlallerini kamuya duyurmak savunuculuk faaliyetleri feminist epistemik adalet için büyük öneme sahiptir. Özellikle de şiddete karşı destek hatlarını da içeren savunuculuk faaliyetleri daha da artarak kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri Twitter gibi sosyal medya platformlarında gündem haline getirilmiş, failer ifşa edilmiştir. Bu sayede kadın cinayetlerine dikkat çekilerek adalet çağrısı dijital ortamlarda yinelenmiştir. Bu kapsamda, katledilen kadınlara ilişkin sosyal medyada açılan etiketlerle kadın cinayetlerinin aydınlatılması için çağrılarda bulunulmuş, ayrıca failerin ifşa edilmesi ve tutuklanmasına yönelik etiket kampanyaları yapılmıştır. Pandeminin zorlaştırdığı koşullarda toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere ve hak ihlallerine karşı dayanışma ve danışmanlık hizmetlerinin devam ettirilmesi savunuculuk alanında önemli bir yer tutmaktadır. Buna örnek olarak Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı (2020) ve Kadının İnsan Hakları- Yeni Çözümler Derneği'nin (2020) pandemi döneminde kurduğu destek mekanizmaları verilebilir.

Pandemi döneminde feminist epistemik adalet arayışlarının savunuculuk konusuna büyük ağırlık vermesinin altında yatan bu dönemde pandemi önlemlerinin kadına yönelik şiddete karşı önlemlerin önüne geçmesinin bir sonucu olarak kadına yönelik şiddetin tırmanması ve şiddet gören kadınların ve çocukların adeta kaderleriyle baş başa bırakılmasıdır.

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın bu konuda Nisan 2020 tarihinden itibaren oluşturduğu izleme raporları devletin bu konudaki sorumluluklarını aksattığını, resmî kurumlara başvuru yapan kadınların çeşitli aşamalarda sorunlar yaşadığını, şiddetten korunmak için ihtiyaçları olan devlet desteğini alamadıklarını göstermektedir (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı 2020). Pandemi öncesinde şiddet gören kadınların başvurabilecekleri Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM), ALO 183 destek hattı, belediyelerin kadın komisyonları, Emniyet Genel Müdürlüğü Kadın Acil Yardım İhbar Uygulaması (KADES) gibi mekanizmaların pandemi sürecinde aktif olarak çalışacağını duyurmuştur. Fakat Hakimler Savcılar Kurulu (HSK) tarafından düzenlenen 30 Mart 2020 tarihli "COVID-19 Kapsamında İlave Tedbirler" başlıklı genelgede 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un esnek uygulanması kararı bu dönemde kadınların kolluk kuvvetlerine yaptıkları şikâyet ve başvurularının cevapsız kalmasında veya cevaplanmasında gecikmeler yaşanmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla pandemi sürecinde kadına yönelik şiddete karşı yavaşlayan mekanizmalar ve ek önlemlerin alınmaması feministler tarafından gündemleştirilmiştir.

Hükümet yetkililerinin pandemi sürecinde evin güvenli alan olduğuna işaret eden "EvdeKal" çağrısına karşı feministler evin herkes için güvenli bir ortam olmadığını öne sürmüştür. Bu dönemde hızlı bir dönüşüm geçirerek dijital ortama taşınan sivil toplum çalışmaları pandemi döneminde artan şiddetle baş edebilmenin yollarını tartıştı. EŞİTİZ (2020), düzenlediği webinar serisinde pandemi döneminde artan kadına yönelik şiddeti gündemleştirmenin yanında şiddet mağduru kadınlara her türlü desteği online olarak sağlamaya çalışmıştır. KCDP (2020) yayınladığı "Şiddetten Korunma Kılavuzu" ile kadınları pandeminin artırdığı şiddet ve türleri, bunlara karşı kadınların destek alabilecekleri kurum ve kuruluşların iletişim bilgileri ve 6284 sayılı kanun ile korunan hakları ile ilgili bilgilendirmiş, ayrıca şiddete uğramaları durumunda bu şiddeti görünür kılarak resmi şikayette bulunmalarını teşvik etmiştir. Mor

Çatın Kadın Sığınağı Vakfı (Mayıs 2020) ise kadınların destek hatlarına başvurularında yaşadıkları sorunlara dikkat çekerek devlet kurumlarına eylem çağrısında bulunarak şunları talep etmiştir: Alo 188 Acil Yardım Hattı'nın aktif kullanımı ve kapasite artırımı, kadın sığınma ihtiyacının karşılanması için kapasite artırımı, 6284 sayılı Kanun'un tam uygulanması, KADES'in tanıtımı ve duyurulması, karakol ve adliye süreçlerinde kadınlara kolaylık sağlanması, ekonomik destek ve sosyal yardımlarda şiddet gören kadınların önceliklendirilmesi, acil eylem planlarına toplumsal cinsiyet perspektifi kazandırılması.

Pandemi döneminde aile politikalarına feminist tepki başta İstanbul Sözleşmesi'nin feshi üzerinden şekillenmiştir. Türkiye'de aile içi şiddetin önlenmesine ilişkin şimdiye kadar yapılmış en kapsamlı yasa olan ve bu konuda devlet kurumlarına bir an önce şiddetin önlenmesi ve cezalandırılmasında aktif rol veren bu yasanın feshi feministler tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. 2021 yılında Erdoğan, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekildiğini duyuran bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yayınladıktan sonra elli bir yerde protestolar düzenlemişlerdir. Bu gösteriler, Covid-19 karantina tedbirleri gerekçe gösterilerek Nisan ayında durduruluncaya kadar her hafta devam etmiştir. Coşar (2021), o dönemde İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararını, devlet başkanı vasıtasıyla kişiselleşen yönetimin, çoğunlukla İslamî ahlâka referansla gerekçelendirilen, toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı uygulamalarının son adımı olarak değerlendirerek var olan toplumsal cinsiyet rejimi karşısında feminist mücadelenin ve yeni ataerkillik biçimine uygun stratejiler geliştirmenin önemini altını çizmiştir.

Gerçekten de pandemi dönemi feminist harekete bakıldığında değişen patriyarkaya karşı değişen feminist mücadele biçimlerinin gündeme geldiğini görülmektedir. İstanbul Sözleşmesi'nin iptaline karşı çıkan feminist eylemler savunuculuk odaklı aktivizmin önemli konularından biri olmuştur. Sosyal medyada #istanbulsözleşmesiyaşatır etiketi yaygınlaştırılarak sözleşmenin

önemi hakkında kamuoyu çeşitli şekillerde bilgilendirilerek farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (KCDP) ve Kadın Meclisleri Platformları yaptıkları çağrılarla kullanıcıları sosyal medya profil fotoğraflarına “İstanbul Sözleşmesi Yaşatır” ve “6284’i Uygula” yazılı çerçeveler eklemeye davet etmiştir.

Feminist hareketin pandemi döneminde artan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı sergilediği epistemik mücadelenin etkili bir örneği de gündeme ilişkin yapılan feminist müdahalelerdir. Bu kapsamda feminist gruplar, Türkiye’deki güncel konuların patriyarka ile bağlantısını kuran kampanyalar örgütlemiştir. Gündeme yapılan bu feminist müdahale, yoksulluk, kriz, göç, savaş, sosyal politika, dini cemaatler, aile temelli Anayasa değişikliği gibi Türkiye gündemlerinin feminist bakış açısıyla değerlendirilmesine imkân sağlamıştır. Epistemik mücadelenin “dünya görüşümüzü sorgulayan ya da gerçeğin egemen temsiline ilişkin hiyerarşileri ve dışlamaları yıkmayı amaçlayan toplumsal mücadeleler” (Icaza ve Vazques 2013, 685) olduğu düşünüldüğünde feministlerin ortaya koyduğu farklı anlatılar, toplumda kabul edilerek epistemik adaletsizlikler doğuran ataerkil kalıp yargıları yıkmaya yönelik güçlü epistemik mücadelelerdir.

Gündeme feminist müdahale, ekonomik krizi/yoksullaşmayı kadınlar ve LGBTİ+’lar özelinde değerlendirmek ve mevcut sistemi güçlendirmek için iktidarın dayandığı din ve aileye dair politikalara karşı ses çıkarmak üzere iki temel gündem üzerinden şekillenmiştir. Kadınların pandemi döneminde derinleşen yoksulluğu ve bakım emeği krizine vurgu Yoksulluğa Feminist İsyân sloganıyla kampanyalaştırılmış ve bu kampanya 30 Aralık 2021 tarihinde yılbaşı ağaçlarına fatura asarak başlatılmıştır (Çatlakzemin 2021). Bu kampanya ile başka ve daha adil bir ekonomik yönetiminin mümkün olduğu savunulmuş, kadın yoksulluğunun ve hatta tüm ekonomik adaletsizliklerin çözümü olarak devletin bütçesinin sermaye sahiplerine değil, halka ve toplumsal cinsiyet eşitliğine öncelik vermesi olduğu vurgulanmıştır (Çatlakzemin 2021).

Dolayısıyla bu kampanyanın manifestosu, “Başka türlü bir ekonomi politikası, başka türlü bir enerji politikası, başka türlü bir vergi politikası, başka türlü bir istihdam politikası, başka türlü bir sosyal politika, başka türlü bir hayat” olmuştur (KAOS GL 2022). Bu kampanya ile pandeminin yarattığı sosyal ve ekonomik sorunlar feminist perspektiften değerlendirilmiş ve bu dönemde işlerini kaybeden kadınlar, pandemi sebebiyle evden çalışırken bakım emeği yükü altında ezilen kadınlar, elektrik ve doğalgaz faturası fazla gelmesin diye çocuklar ve diğer aile üyeleri eve gelene dek soğukta ve karanlıkta oturan kadınlar, barınma sorununu çözemeyeceği için mevcut ilişkisinde sorun olsa dahi ayrılamayan kadınların yaşadıkları gündemleştirilmiştir. Kadınların deneyim paylaşımı ve yaşanan hak kayıpları savunuculuk kanalıyla medyada duyurulmuş ve zaman zaman hak kazanımlarına dönüşmüştür.

Sonuç

Türkiye’de feminist hareket, kısa süre önce 101. yılını kutladığımız cumhuriyet tarihi boyunca patriyarkanın farklı versiyonlarıyla mücadele içinde olagelmış, bu süreçte patriyarkal rejimi dönüştürmek ve eşitlik ve özgürlük ilkelerini işletmek için çeşitli mücadele ve işbirliği yöntemleri geliştirmiştir. Bu çalışmada, afetin sosyal inşası, toplumsal cinsiyet ve epistemik adalet kavramsal üçgeni çerçevesinde Türkiye’de pandemi döneminde yükselen patriyarka paralelinde feminist mücadele incelenmiştir.

Covid-19 pandemisi Türkiye’de demokratik reformların ve buna paralel olarak kadın haklarının geriletildiği, toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin yerine muhafazakâr toplumsal cinsiyet normlarının benimsendiği ve toplumsal cinsiyet karşıtlığının yükseldiği bir dönemde patlamıştır. Kadınların pandemi döneminde ekonomik olarak erkeklerden daha çok zarar görmesi, ev içi iş yükünün erkeklere oranla çok daha fazla artması ve bunlara ek olarak daha da fazla erkek şiddetine maruz kalması gibi çeşitli düzeydeki artan eşitsizlikler

bu çalışmada iktidarın “cinsiyet körü” karantina politikalarından kaynaklanan epistemik adaletsizlikler olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de halihazırda giderek güçlenmekte olan ataerkil yapı, pandeminin yarattığı olağanüstü koşulları araçsallaştırarak afeti cinsiyetlendirmiş ve ataerkinin güçlendirmek için afeti sosyal olarak inşa etmiştir.

Pandemi döneminde feminist hareket bu dönemde epistemik adaletsizliğe tepki olarak verilen bir epistemik mücadele olarak değerlendirilebilir. Zira pandemi döneminde artan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı feminist gruplar ciddi bir direniş göstermiştir. Bu dönemde kadınlar üzerinde oluşan baskılar feminist epistemik mücadeleyi artırmış ve çeşitlendirmiştir. Bir diğer deyişle, sağlık önlemlerinin toplumsal cinsiyete duyarsız olduğu, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının dahi tartışmaya açıldığı, siyasi elitlerin muhafazakâr otoriter patriyarkayı daha da yükseltmek için kullandığı pandemi dönemi aynı zamanda feminist adalet arayışlarının artmasına ve yeni aktivizm biçimlerinin filizlenmesine vesile olmuştur.

Biyolojik cinsiyetlerinden dolayı maruz kaldıkları kimlik önyargıları ve ataerkil normların yarattığı önyargıların onlara dayattığı eşitsiz koşullara karşı kadınların ortaya koyduğu direniş, bu çalışmada epistemik mücadele olarak değerlendirilir. Söz konusu epistemik mücadeleyi yürüten Türkiye’deki feminist hareket pandemi döneminin olağanüstü koşullarını araçsallaştıran ataerkil zihniyete karşı geliştirdikleri yaratıcı politika ve stratejiler bu çalışmada “deneyim paylaşımı” ve savunuculuk” isimleriyle incelenmiştir. Medyadaki ataerkil dilin ve bakış açısının sorunsallaştırılarak “gündeme feminist müdahaleler” ile başka türlü bir ekonominin ve başka türlü bir dünyanın mümkün olduğunu ifade etmesi ciddi bir sivil aktivizm örneği olmanın yanında var olan (ataerkil) kalıp yargıları kırmayı ve farklı anlatılar ortaya koymayı hedeflemesi anlamında epistemik mücadeledir. Tüm yasaklamalara rağmen sürdürülen 8 Mart Dünya Kadınlar Günü yürüyüşü, İstanbul Sözleşmesinin iptalini protesto eden ve gündemleştiren eylemler, onur yürüyüşleri ataerkil

normları reddederek egemen normları sorgulaması ve yıkmayı hedeflemesi bakımından epistemik mücadelelerdir.

Kaynakça

- Arat, Yeşim. “Democratic Backsliding and the Instrumentalization of Women’s Rights in Turkey” *Politics & Gender* 18, no. 4 (2022): 911–41. <https://doi.org/10.1017/S1743923X21000192>
- Arat, Yeşim ve Şevket Pamuk. “Islamists in Power,” *Turkey Between Democracy and Authoritarianism* ed. Yeşim Arat ve Şevket Pamuk (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2019): 88–129.
- Austin, Kelly ve Marc D. Noble. “Measuring Gender Disparity in the HIV Pandemic: A Cross-National Investigation of Female Empowerment, Inequality, and Disease in Less-Developed Nations” *Sociological Inquiry* 84, no: 1 (2014): 102-130.
- Avrupa Parlamentosu. “Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesinden Çekilmesi”, 26 Mart 2021, Soru: E-001699/2021, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-001699_EN.html
- Aydın-Düzgit, Sanem ve Alper Kaliber. “Encounters with europe in an era of domestic and International Turmoil: Is Turkey a De-Europeanising Candidate Country?” *South European Society and Politics* 21, no: 1 (2016): 1–14, <https://doi.org/10.1080/13608746.2016.1155282>.
- Azcona, Ginette, Antra Bhatt, Sara Davies, Sophie Harman, Julia Smith, and Clara Wenham. Spotlight on gender, COVID-19 and the SDGs: Will the pandemic derail hard-won progress on gender equality? UN Women. 2020. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/07/spotlight-on-gender-covid-19-and-the-sdgs>

- Bayur, Ekin. “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Kadın Hareketi III, *Gergedan Dergi*, 2020. https://gergedan.press/turkiyede-kadin-hareketleri-iii-8421/#_ednref10
- BBC News Türkçe. “Türkiye’deki En Büyük LGBT yürüyüşü”, 1 Temmuz 2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130630_lgbt_istanbul (son erişim tarihi: 05.11.2024)
- Berber, Nacide. “1990’lar: Bir Farklılıklar ve Kurumsallaşmalar Dönemi”, Heinrich Böll Stiftung, 2017. <https://tr.boell.org/tr/2017/09/18/1990lar-bir-farkliliklar-ve-kurumsallasmalar-donemi>
- Berktaş, Fatmagül. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”, *Tarihin Cinsiyeti* (İstanbul: Metis Yayınevi, 2003).
- Bianet “İstanbul Onur Yürüyüşünde gözaltına alınan 373 kişi serbest bırakıldı”, 27 Haziran 2022 <https://bianet.org/print/haber/istanbul-onur-yuruyusu-nde-gozaltina-alinan-373-kisi-serbest-birakildi-263791>, (son erişim tarihi 02.08.2024)
- BİLGİSpor. Covid-19, Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Krizin Ortasındaki Fırsat. YouTube, 9 Temmuz 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=BVVdW-zdnk> (son erişim tarihi 05.11.2024)
- Birleşmiş Milletler Kadın (UN Women) Kadın Liderlere Çağrı: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı COVID-19 Yönetimi, 2020.
- Birleşmiş Milletler Kadın (UN Women) Measuring the shadow pandemic: Violence against women during Covid-19, 2021 <https://data.unwomen.org/sites/default/files/documents/Publications/Measuring-shadow-pandemic.pdf> (erişim tarihi 01.11.2024)
- Boğaziçi Üniversitesi. “Coronanın Gör Deddiği: Yemek ve Toplumsal

- Cinsiyet”. YouTube, 2 Haziran 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=udw4eSFU4j0> (son erişim tarihi 05.11.2024)
- Bystydzienski, Jill M., Jennifer Suchland, and Rebecca Wanzo (ed.). “Introduction to Feminists Interrogate States of Emergency.” Special issue, *Feminist Formations* 25, no: 2 (2013): vii–xiii.
- Coşar, Simten and Mesut Yeğenoğlu. “New Grounds for Patriarchy in Turkey? Gender Policy in the Age of AKP” *South European Society and Politics* 16, no: 4 (2011): 555–573. <https://doi.org/10.1080/13608746.2011.571919>
- Coşar, Simten. “Yeni rejim, yeni patriyarka: İstanbul Sözleşmesini Harcamak”, Open Global Rights, 2021. <https://www.openglobalrights.org/new-regime-new-patriarchy-the-istanbul-convention-at-stake/?lang=Turkish>
- Coşar, Simten. “Women in Turkish Political Thought: Between Tradition and Modernity.” *Feminist Review*, no. 86, (2007): 113–31. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/30140853>.
- Çatlak Zemin. “2022’de Yoksulluğa Feminist İsyan Var!”. 31 Aralık 2021 <https://catlakzemin.com/2022de-yoksulluga-feminist-isyan-var/> (son erişim tarihi 01.08.2024)
- Çatlak Zemin, “İstanbul Sözleşmesi bizim! İl il eylem yerleri”. 20 Mart 2021, <https://catlakzemin.com/istanbul-sozlesmesi-bizim-il-il-eylem-yerleri> (son erişim tarihi 01.08.2024)
- Demirtaş, Birgül ve Zuhul Yeşilyurt-Gündüz. “Revisiting Feminist IR Theory: How Do the Dual Challenges of Populism and the Pandemic Affect Gender? A Conversation with Prof. Cynthia Enloe”, 2020 UIK Panorama, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/08/18/panorama-asks-revisiting-feminist-international-relations-theory-how-do-the-dual->

challenges-of-populism-and-the-pandemic-affect-gender-a-conversation-with-prof-cynthia-enloe/ (son erişim tarihi 12.08.2024)

Diner, Cagla and Sule Toktas. “Waves of feminism in Turkey: Kemalist, Islamist and Kurdish women’s movements in an era of globalization” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 12, no. 1 (2010): 41-57. DOI: 10.1080/19448950903507388

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization WHO) Covid-19 dashboard, 2024. <https://data.who.int/dashboards/covid19/cases?n=o> (son erişim tarihi 01. 11.2024)

Ecevit, Yıldız. (2021 “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları”, CEİDizler Yayını, 2021 <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/toplumsal-cinsiyet-esitliginin-temel-kavramlaripdf.pdf>.

Enarson, Elaine, Alice Fothergill, and Lori Peek. “Gender and Disaster: Foundations and Directions,” *Handbook of Disaster Research*, ed. H. Rodriguez, Enrico L. Quarantelli, and Russell Dynes (New York: Springer Press, 2006), 130–46

Enarson, Elaine, and Betty Hearn Morrow, ed. 1998. *The Gendered Terrain of Disaster: Through Women’s Eyes*. Westport, CT: Praeger Publishers.

Eroğlu, Damla ve Hilal Gençay (2020). “Salgında Kadın Olmak Araştırma Raporu”, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, Ekim 2020i <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2021/02/Salg%C4%B1nda-Kad%C4%B1n-Olmak-Uzun-Rapor-Final.pdf>

EŞİTİZ. Eşitlik İzleme Kadın Grubu. EŞİTİZ Söyleşileri 2: Kadın Örgütleri Kovid Sürecinde Kadına Karşı Şiddetle Mücadeleyi Konuşuyor, 22 Nisan 2020 https://www.youtube.com/watch?v=Tb3-Y3u0ZSY_

Fricker, Miranda. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*

(Oxford: Oxford University Press, 2007).

Grzebalska, Weronika and Andrea Petö, A. “The gendered modus operandi of the illiberal transformation in Hungary and Poland”, *Women’s Studies International Forum* 68 (2018): 164–172. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2017.12.001>

Hill-Collins, Patricia. “Black Feminist thought in the Matrix of Domination”, *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and Politics of Empowerment* ed. Patricia Hill-Collins (pp.). (Boston: Unwin Hyman, 1990), 221-238.

Icaza, Rosalba, and Rolando Vazquez. “Social Struggles as Epistemic Struggles” *Development and Change* 44, no. 3 (2013): 683–704. <https://doi.org/10.1111/dech.12039>

Işık, Ebru. “Covid 19 Salgını ve Kadın Emeği: Türkiye’den Kadın Deneyimleri”. *Politik Kuram* 4, no. 2 (2020): 219-241.

İlkkaracan, İlkkaracan. ve Emel Memiş. COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye’de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler UNDP, 2020. [https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/corporatereports/ COVID-gender-survey-report.htm](https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/corporatereports/COVID-gender-survey-report.htm) (son erişim tarihi: 02.07.2024)

İlkkaracan, İlkkaracan ve Emel Memiş. “Transformations in the Gender Gaps in Paid and Unpaid Work During the COVID-19 Pandemic: Findings from Turkey” *Feminist Economics*, 27 no: 1-2 (2021): 288–309. <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1849764>

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. Korona Günlerinde Kadınlar İçin Şiddetten Korunma Kılavuzu, Mart 2020. http://kadincinayetleriniDurduracagiz.net/uploads/file/siddetten_korunma_kilavuzu.pdf (son erişim tarihi: 04.05.2024)

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği. Destek Almak için Başvurulabilecek Kurumlar, 2020, <https://www.kadinininsanhaklari.org/destek-almak-icin-basvurulabilecek-kurumlar/> (son erişim tarihi 06.11.2024)

Kandiyoti, Deniz. “Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözömlenmesine Yönelik Notlar” *1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, ed. Şirin Tekeli (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995).

KAOS GL “Yoksulluğa feminist isyan kampanyası başladı: Dünyanın yerinden oynaması mümkün!”, 16 Şubat 2022, <https://kaosgl.org/haber/yoksulluga-feminist-isyan-kampanyasi-basladi-dunyanin-yerinden-oynamasi-mumkun> (son erişim tarihi 02.08.2024)

Karakaş, Burcu. “Türkiye’de kürtaj hizmeti: Fiilen yasak”. DW Türkçe. 18 Ocak 2019 <https://t24.com.tr/haber/turkiyede-kurtaj-hizmeti-fiilen-yasak,802325> (son erişim tarihi: 03.10.2024)

Kaya, Ayhan. “Islamisation of Turkey under the AKP Rule: Empowering Family, Faith and Charity” *South European Society and Politics* 20, no. 1 (2015): 47-69.

Kohn, George C. (ed.) (2008). *Encyclopedia of Plague and Pestilence: From Ancient Times to the Present* (New York: Infobase Publishing, 2007).

Luft, Rachel E. “Racialized disaster patriarchy: An intersectional model for understanding disaster ten years after Hurricane Katrina” *Feminist Formations* 28, no. 2 (2016): 1-26.

Medina, José. “Misrecognition and Epistemic Injustice.” *Feminist Philosophy Quarterly* 4, no. 4: (2018), <https://doi.org/10.5206/fpq/2018.4.6233>

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. “Koronavirüs Salgını Süresince Kadın Yönelik Şiddetle Mücadele İzleme Raporu”. 13 Nisan 2020. <https://morcati.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/koronavirus-salgini-suresince-kys-rapor>.

pdf (son erişim tarihi: 01.08.2024)

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. *Erkek Şiddeti Yeni Değil, Tedbirsizlik Normal Değil!*, 28 Mayıs 2020 <https://morcati.org.tr/basin-aciklamalari/erkek-siddeti-yeni-degil-tedbirsizlik-normal-degil/> (son erişim tarihi: 06.07.2024).

Müftüler Baç, Meltem. “Turkey’s Political Reforms and the Impact of the European Union” *South European Society and Politics* 10, no.1 (2005): 17–31. <https://doi.org/10.1080/13608740500037916>

Oy ve Ötesi. Oy ve Ötesi Podcast-19 (7): Salgın ve Kadına Yönelik Şiddet. [Podcast]. Spotify, 4 Haziran 2020, <https://oyveotesi.org/oy-ve-otesi-podcast-19-7-salgin-ve-kadina-yonelik-siddet/> (son erişim tarihi 03.11.2024)

Özbudun, Ergun. “Democratization reforms in Turkey, 1993–2004” *Turkish Studies* 8, no. 2 (2007): 179–196, <https://doi.org/10.1080/14683840701312195>

Özkan Kerestecioğlu, İnci. “Kadınlara Yönelik Aile İçi Şiddet: Mücadele Kazanımlar ve Sorunlar” *Birikim Dergisi*, 2004.

Patton, Marcie. “AKP reform fatigue in Turkey: What has happened to the EU process?” *Mediterranean Politics* 12, no. 3 (2007): 339–358, <https://doi.org/10.1080/13629390701622382>

Sancar, Serpil. “Otoriter Türk Modernleşmesinin Cinsiyet Rejimi”, *Doğu Batı*, Özel Sayı: İdeolojiler II, no.29 (2004).

Sessiz Kalma, “İstanbul Sözleşmesi Savunucuları”. 7 Haziran 2023, <https://www.sessizkalma.org/tr/savunucu/istanbul-sozlesmesi-savunuculari> (son erişim tarihi: 06.06.2024)

Sessiz Kalma, “Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu”, 13 Eylül

2023, <https://www.sessizkalma.org/tr/savunucu/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu> (son erişim tarihi: 01.06.2024)

Sessiz Kalma, “Mersin Kadın Platformu”, 29 Mayıs 2021, <https://www.sessizkalma.org/tr/savunucu/mersin-kadin-platformu> (son erişim tarihi: 01.06.2024)

Sessiz Kalma, “Rosa Kadın Derneği”, 12 Eylül 2023, <https://www.sessizkalma.org/tr/savunucu/rosa-kadin-derneği> (son erişim tarihi: 05.06.2024).

Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi. COVID-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi ile Kadın ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu, 2020.

Sumbas, Ahu. “Akıllı Karantina: Hollanda’nın Covid 19’a Karşı Politikası” *Pandemi ve Sağlık Hukuku: Disiplinlerarası Yaklaşımla*, ed. Özcan Büyüktanır ve Berna Özpınar Gümrükçüoğlu (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2020), 355-374.

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime, F. Melis Cin. “Introduction: Why Gender and the EU?” *Feminist Framing of Europeanisation, Gender and Politics* ed. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm ve F. Melis Cin (Palgrave Macmillan, Cham, 2021), https://doi.org/10.1007/978-3-030-52770-9_1

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve Elif Gençkal-Eroler. “Alternative modernities and epistemic struggles for recognition in Turkish media: deconstructing Eurocentrism?” *Third World Quarterly* 44, no. 9 (2023): 2154-2172, DOI: 10.1080/01436597.2023.2223125

Kidd, Ian James, José Medina, and Gaile Pohlhaus Jr. *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice* (London and New York: Routledge, 2017).

Klein, Naomi. *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism* (New York: Metropolitan Books/Henry Holt, 2007)

- Moffitt, Benjamin. “How to Perform Crisis: A Model for Understanding the Key Role of Crisis in Contemporary Populism” *Government and Opposition* 50, no. 2 (2015): 189–217
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. Şiddete Uğradığınızda Neler Yapabilirsiniz?, 2020 <https://morcati.org.tr/siddete-ugradiginizda-neler-yapabilirsiniz/> (son erişim tarihi: 06.11.2024)
- Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı. “Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden Çekilmesine İlişkin Açıklama”, 21 Mart 2021, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-iliskin-aciklama> (son erişim tarihi: 01.09.2024).
- Uluslararası Af Örgütü. “Türkiye: Onur Yürüşü restleşmesi LGBTİ+ haklarına yönelik tehdidin altını çiziyor”, 23 Haziran 2023, <https://www.amnesty.org.tr/icerik/istanbul-onur-yuruyusu-restlesmesi-lgbti-haklarina-yonelik-tehdidin-altini-ciziyor#>: (son erişim tarihi: 05.11.2024)
- Ulusoy, Kıvanç “The European Impact on State-Religion Relations in Turkey: Political Islam, Alevis and Non-Muslim Minorities” *Australian Journal of Political Science* 46, no: 3 (2011), DOI: 10.1080/10361146.2011.595558.
- Wenham Clare, Lulia Smith, Rosemary Morgan “the gendered impacts of the outbreak” *Lancet* (2020): 846-848. doi: 10.1016/S0140-6736(20)30526-2.
- Yılmaz, Volkan “Pandemi Öncesi ve Sırasında Türkiye’de Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Hizmetleri İzleme Raporu” Türkiye Aile Sağlığı ve Aile Planlaması Vakfı, Eylül 2020.
- Zihnioğlu, Özge. “Women’s Activism for Democracy in Turkey: Impact, Limitations, and State Responses” *On the Front Lines: Women’s Mobilization for Democracy in an Era of Backsliding* ed. Saskia

Brechenmacher, Erin Jones, and Özge Zihnioğlu, Carnegie Endowment for International Peace (2024): 37-44.

Zihnioğlu, Yaprak. “Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Birliği (1927-1935)”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Feminizm* Ed. Feryal Saygılıgil ve Nacide Berber (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2020).

